

STRAHLENBERG VE İLK ÇUVAŞÇA KELİME LİSTESİ

Strahlenberg And His First Chuvash Word List

Oğuzhan DURMUŞ*

Özet: Çuva adıyla bilinen ilk dil kayıtları, Runik harfli Türk yazıtlarının da ka olan Johann von Strahlenberg'in Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia adlı eserinin sonunda yer alan ve 32 dile kin malzemenin yer aldığı karşılaştırmalı kelime listesinde yer almaktadır. Strahlenberg bu listede Türk lehçelerinden Sibirya Tatarcasına ait 57, Yakutçaya ait 59, Çuvaya ait 27 kelimeye yer verir. Eserin içerisinde bulunan bir ba ka kelime ile (tora •tanr•) birlikte bu sayı 28'e yükselmektedir. Bununla ilgili olarak Çuva kelimeleri derlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Johann von Strahlenberg, Çuva, Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia, Gentium Boreo-Orientalium Vulgo Tatarorum Harmonia Linguarum, kelime.

Abstract: The first Chuvash linguistic materials present at the Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia written by Johann von Strahlenberg who had also first discovered the Old Turkic Runic Inscriptions. Among the Chuvash language the book contains also a comparative word list belong to 32 languages. In this list Strahlenberg gives place to 57 words of Tatar Turkish, 59 words of Yakut Turkish and 27 word of Chuvash Turkish. This article is an attempt to evaluate the Chuvash words of Strahlenberg's list.

Key Words: Johann von Strahlenberg, Chuvash Turkish, Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia, Gentium Boreo-Orientalium Vulgo Tatarorum Harmonia Linguarum

sveçli bir subay olan Philipp Johann von Strahlenberg, 1709 yılında Ruslarla yapılan Poltova Savaında esir dükten sonra, kendisiyle aynı kaderi paylaşan yaklaşık bin kişiyle birlikte Batı Sibirya'ya sürüldü. 1711 yılında Tobolsk'a vartı. Strahlenberg, Tobolsk'ta kalış süresince Rusya ve Sibirya'da yaşayan toplulukların hayatlarını, ve bilhassa dillerini incelemiştir (Eren 1998: 302).

Strahlenberg, on yıl süre boyunca derledi malzemeleri 1730 yılında Stockholm'de Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia adıyla yayımlanan ünlü eseriyle bilim dünyasının istifadesine sunmuştu.

* Ar . Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oguzdur@gmail.com

¹ Bu eserin, yeni bir baskısı da 1975 yılında Szeged'de (Studia Uralo-Altaica) yapıldı. 09115618 6.094678 170.7999611.323c (1)Tj 7

Strahlenberg'in bu eseri, Rusya tarihi, hayatlar, Rusya halklar ve bu halklarin dilleri hakknda oldukca detayli bilgiler vermektedir.

Eserin 1-136. sayfalar arassında giriş (Einleitung) bulunmaktadır. Takip eden bölümde (s. 137-156) Kalmukça-Almanca bir sözlük yer almaktadır. Bundan sonra eser, 13 başlık (kapitel), ek, dizin, düzeltme ve resimler bölümlerinden oluşur. Eserin 13. bölümünde Runik harfli Türk yazılarından söz etmiş ve Resimler bölümünde kimi çizimlere (Örn. Ekler: Resim 2) yer vermiştir. Bu bilgi Türkoloji açısından yeni bir katkı sağlamıştır.

Strahlenberg'in eserinin en önemli özelliklerinden biri de, kitabın en sonuna eklenen Batı Avrupa ve Sibirya'da kullanılan 32 dilin kelimelerini belli bir tasnif çerçevesinde verdiği *Gentium Boreo-Orientalium Vulgo Tatarorum Harmonia Linguarum* (buradan sonra *Harmonia Linguarum*) bölümüdür. Yazar, bu listedeki dillerin hepsini Tatar terimiyle de erlendirmiştir. Bu bölüm, sonradan on Altay dilleri teorisinin kurucusu unvanını kazandıracaktır (Poppe 1968: 125).

Harmonia Linguarum'daki dil grupları ve bu gruplarda gösterilen diller şu şekildedir:

I. Grup: Fin-Macar Dilleri

1. Macar
2. Fin
3. Vogul
4. Mordvin
5. Çeremis
6. Perm
7. Votyak
8. Ostyakça (Çonti ehri ...rti nehri civarında)

II. Grup: Türk Dilleri

1. Sibirya Tatar
2. Yakut

http://books.google.com/books?id=EPMOAAAQAAJ&pg=P12&dq=inauthor:strahlenberg&lr=%20&as_minm_is=0&as_miny_is=&as_maxm_is=0&as_maxy_is=&as_brr=1&hl=tr#v=onepage&q=&f=false adresinde tam metin olarak pdf formatında yer almaktadır.

³ I. Bölüm: s. 157-171; II. Bölüm: s. 171-179; III. Bölüm: s.179-189; IV. Bölüm: s. 189-208; V. Bölüm: s. 208-223; VI. Bölüm: s. 224-266; VII. Bölüm: s. 266-269; VIII. Bölüm: s. 269- 281; IX. Bölüm: s. 281-292; X. Bölüm: s. 292-293; XI. Bölüm: s. 293-300; XII. Bölüm: s. 300-308; XIII. Bölüm: s. 308-431; Ek (Anhang) 431-438; Dizin (Register) 439-453; Düzeltme (Errata) 454; Resimler (10 Resim): s. 455-474.

Strahlenberg vdk uva a Kelime Listesi

3. uva

III. Grup: Samoyed Dilleri

1. Samoyed(Arhangelsk ve Pitzioræhri)
2. Ostyak(Narim ehri ... Obi nehri civarř)
3. Ostyak(Tomsk ehri ... ulřm nehri civarř)
4. Samoyed-Tavq(Buz denizi ve Yenisey-Lena nehirleri civarř)
5. Samoyed-Manzelæ(Toro ehri ... Buz denizi ve Yenisey Irmaklarř civarř)
6. Kanskq

IV. Grup: Mo ol-Mançu Dilleri

1. Kalmuk
2. Mançu
3. Tangut

V. Grup: Tunguz Dilleri

1. Kamasin
2. Arinti
3. Tunguz ... Kon(tNerinskiy ehri)
4. Tunguz ... Ole(tTungus nehri civarř)
5. Tunguz-Sabá ya daLamut
6. Koryak
7. Kurili

VI. Grup: Karadeniz, Hazar evresi Dilleri

1. Avar ya daAkar
2. Kumukya daKaytak
3. Kuba in
4. Çerkes
5. Curali

Yazar, yukarşda sşralanan 32 dile ait 60 Almanca madde kelimeyi listede göstermeye alıştır. Madde bā kelimelerin anşlan her dildeki kar şlişklarş tam olarak verilememişti. Liste bu anlamda mtekamil bir hāde de ildir. Ancak, yine de bir kaşlatırmaş sözlük tecrübesi olarak büyük bir öneme sahiptir.

Türkoloji aışşından bakışta, Strahlenberg'in bu tasnifinin de büyük bir önemi vardır. Bu listede Sibiryā Tatarcası, Yakutça ve uva kelimelere yer verilmiştir. Bilhassa Eski Batı Türkçesinin yegāne temsilcisi

O uzhan DURMU

konumunda olan Çuvaşın bilim dünyası ile teması bu liste ile sa lanmıştır (Sergeyev 2004: 4). Üstelik, kendisinden sonra yüzyıllık asır boyunca kökeni hakkında tartışın sürdüü Çuvaça gibi farklı/ayrık bir lehçeyi oldukça sam bir gözlem neticesinde Türk dili grubu içerisinde derlendirmesi oldukça önemlidir.

Bu listede Sibiryaya Tatarcası, maddelerinde gösterilen kelimelerden 3 eksik ile 57; Yakutça ise sadece 1 eksikle 59 kelime ile temsil edilmiştir. Çuvaça ise, bu listede en az kelime ile temsil edilen Türk dilidir. Strahlenberg, eserinde sadece 28 adet Çuva kelimeye yer verebilmiştir.

te söz konusu bu 28 kelime Çuva adıyla bilinen ilk kayıtlar olmasının yanında, bu dile ait ilk sözlükçe örneğinde sayılabılır.

Liste oluşturulurken, Sibiryaya Tatarcası ve Yakutça kelimelerin hepsi Almanca madde başlarında verilirken, madde başlarında Çuvaça karşılıkları sadece 17 kelimedede gösterilmiştir. ilave olarak verilen kelimeler ise listedeki bduklara yanlamasına olarak Almanca-Çuva karşılıkları ekilde kaydedilmiştir. ncelemeye konu olan son kayıtlar •tır• (Sergeyev 2004: 4) ise listede yer almamakta, eserin içinde geçmektedir.

Çalışmayı hazırlarken eserin 1975 yılında Szeged’de yapılan toplantısında kullandığı. Bu nüshada yer yer kimi okunma problemlerinden dolayı •ziurd •bina•, karuhoc •pencere•, sack •oturak, bank•, sokru •ekmek• kelime kayıtlarını Sergeyev (2004: 4) ve Pavlov’a (1978: 49) dayanarak okuduk.

Türk dil tarihi bakımından oldukça önemli bir yere ait Çuvaş bu ilk verilerini de erlendirmek bu yazının baş amaçlarındadır.

Strahlenberg tarafından Harmonia Linguarumda gösterilen Çuvaş kelimeler unlardır:

1. Eins - Pärr (neppe / pırre /) •bir•

Bir kelimesi Çuva Türkçesinde ad olarak neppe /pırre/; asıl sayı sıfatı olarak pır /pır/ ekilde kullanılmaktadır. Strahlenberg’in gösterdiği pärr biçimi sözlüksel bir ekli olmasından dolayı sonunda bir ünlü daha gösterilmeliydi.

⁴ Listedeki Sibiryaya Tatarcasına karşılıkları verilmeyen kelimeler unlardır: Alm. hütte •baraka•; Alm. Pflitz-Bogen •yay•, Alm. wind •yel, rüzgar•

⁵ Alm. Fu •ayak• kelimesinin Yakut Türkçesi karşılığı gösterilmemdir.

⁶ A a şda numaralandırılmış kelimelerden ilk 17 madde söz konusu kayıtlardır.

⁷ Ohra •ayak• kelimesi karşılıklar listesinde de, ilave kelimeler arasında da yer almaktadır.

Strahlenberg vdk Çuva ça Kelime Listesi

Kelimenin ünlüsü olarak gösterilen *ä* harfi açışk e sesini kar şlamaktadır. Oysa Çuv^ä Türkçesinde bu kelime, (kşsa-yuvarlak i) ile kullanılmaktadır.

2. Zwey-**Ycki** (иккë /ikki/) •iki•

ki kelimesi Çuva Türkçesinde ad olarak *иккë* /ikki/; asıl sayş sşfatş olarak *икë* /igi/ ~ *ик* /ik/ ekillerinde kullanılmaktadır. Strahlenberg, kelimeyi sözlüksel olarak dşu kaydetmiştir.

Kelimenin sonunda /i/ tercihi oldukça arşabilir.

3. Drey - **Uitfi** (виççë /vi ĭ/) •üç•

Çuva Türkçesinde üç kelimesi ad olarak *виççë* /vi ĭ/; asıl sayş sşfatş olarak *виçë* /vijĭ/ ~ *виç* /vi / ekillerinde kullanılmaktadır. Transkripsiyondan anladışş kadarıyla, arşırmacş bu kelimeyi sözlüksel biçimiyle kaydetmemiştir. Kelimede ikiz ünlüyü gösteren *ä* bir/birkaç i aret daha gösterilmeliydi.

Kelimenin sonunda /i/ tercihi oldukça arşabilir.

Eren, ilk üç kelime verilerinin *ä* tam oldu unu; sayşlar arasındaki ba şn açışk oldu unu ifade etmektedir (1988: 306).

4. Vier - **Twata** (тăваттă /t vatt/) •dört•

Eren, **Twata** biçiminin ses bakışmşndan açışklanmaya muhtaç oldu dü ünse de, bu tespit uygun dır. Zira Strahlenberg tarafından verilen kaydşn anlşılmaz bir yönü yoktur (1998: 307).

Çuva Türkçesinde dört kelimesi ad olarak *тăваттă* /t vatt/; asıl sayş sşfatş olarak *тăватă* /t vad/ ~ *тăват* /t vat ekillerinde kullanılmaktadır. Kelimenin ilk ünlüsünün kşsa olması, arşırmacşnşn bu sesi göstermemesini makul kşlmaktadır. Ancak kelimenin sözlüksel biçimde çift /t/ ile kaydedilmesi gerekiydi. Sondaki ünlü tercihi yatışş. Zira bu ses kşsa-yuvarlak /š/ iken /a/ ile gösterilmiştir.

5. Fünff - **Belich** (пиллëк /pillĭk/) •be•

Eren, bu kelimenin de, **Twata** biçimi gibi ses bakışmşndan açışklanmaya muhtaç oldu unu düşünmektedir. Arşırmacş ilk bakışta bu tespitte haklı görünmektedir. Ancak bu durum, transkripsiyon farklılıışşndan kaynaklanmalıdır.

Çuva Türkçesinde be kelimesi ad olarak *пиллëк* /pillĭk/; asıl sayş sşfatş olarak *пилëк* /pilĭk/ ekillerinde kullanılmaktadır. Burada verilen

kayıtta en önemli yanlışlardan birisi, kelime baş ünlüsünün tonlu olarak gösterilmesidir. Zira Çuva Türkçesinin ses sisteminin en önemli özelliklerinden birisi, bütün kelimelerin kelime başında tonlu ünsüz bulunmamasıdır. Kelime sözlüksel biçimle kaydedilmemesi Nitekim, // ünsüzü çift olarak gösterilmeliydi. İk ünlü tercihi de tartışmaya açılmıştır. Ancak, bütün bunlara rağmen araştırışın sonuçları kayıtlar ile bugünkü biçim arasındaki bağlantı açıkça görülebilmektedir.

6. Sechs- Olta (улттă /ultt /) •altı•

Çuva Türkçesinde altı kelimesi ad olarak улттă /ultt /; aslı sayı sıfatı olarak ултă /uld / ~ улт /ult / eklerinde kullanılmaktadır. Kelime baş ünlüsünün /u/ yerine /o/ olarak gösterilmesi, söz konusu dil derlemesinin Yukarı (Viryal) diyalekti temelinde gerçekleştirmenin açık bir kanıtıdır. Kelime, sözlüksel biçimle kaydedilmemiştir. Zira bu durumda /t/ ünsüzü ikiz olarak kaydedilmeliydi.

7. Sieben- Sithy (ç / içç /) •yedi•

Çuva Türkçesinde yedi kelimesi ad olarak içç /içç /; aslı sayı sıfatı olarak çичч /icç / ~ çич /iç / eklerinde kullanılmaktadır. Kelime başında /s/ olarak gösterilen ünsüzün, bugünkü bilgilerimiz ışığında, // olarak transkribe edilmesi gerekmektedir. Kelime sözlüksel biçimiyle kaydedilmemiştir; /ç/ ünsüzü ikiz olarak gösterilmeliydi.

8. Acht - Ssylem (саккăр /sakk r/) •sekiz•

Modern Çuva Türkçesinde sekiz kelimesi ad olarak /sakk r/; aslı sayı sıfatı olarak сакăр /sa r / eklerinde kullanılmaktadır. Strahlenberg'in bu kelimeyi yanlış olarak kaydettiği açıktır. Zira, kaydın Çuva Türkçesi ile herhangi bir ilişkisi yoktur⁸. Petrov'a göre, Strahlenberg bu kaydın /içç / •yirmi• sayı adıyla karıştırmış olmalıdır (1978: 49).

9. Neun - Bokur (тăххăр /t h h r/) •dokuz•

Modern Çuva Türkçesinde dokuz kelimesi ad olarak тăххăр /t h h r /; aslı sayı sıfatı olarak тăхăр /t h r / eklerinde kullanılmaktadır. Strahlenberg, bu kelimeyi oldukça hatalı şekilde kaydettiğini

⁸ Kelime, çevredeki Fin-Ugor dilleri ile de karıştırılmıyabilir. Sekiz kelimesi Maricede ; Mordvincede ; Komicede ö ; Udmurtçada eklerinde yer almaktadır. Ancak, Strahlenberg'in verdi bu kaydın kimi Fin-Ugor dillerinde yedi kelimesinin karışması ile benzerlikler göstermesi ilgi çekicidir. Mordvincede ; Komicede ; Udmurtçada (Galkin 1964: 100, 103)

Strahlenberg vdk Çuva ça Kelime Listesi

görmekteyiz. Kelime baş ünsüzü dör ekilde verilmi olsaydı, kelime anlaşılabilir bir okumaya kavacağıdır.

10. Zehen- Wonn (/vunn/) •on•

Çuva Türkçesinde on kelimesi ad olarak /vunn/; asıl sayı sıfatı olarak /vun/ ~ /vun/ eklerinde kullanılmaktadır. Kelime Viryal diyalektinin bir özelliği olarak /o/ ile kaydedilmiştir. Kaydın sözlüksel bir veri olarak kaydedildi /n/ ünsüzünün ikiz olmasından anlaşılmaktadır. Ancak bu durumda sondaki ünsüzün gösterilmemesi bir eksiklik olarak kalmıştır.

11. Sonne- Kuell (хёвел /hível/) •güne•

Modern Çuva Türkçesinde güne kelimesi хёвел /hível/ eklindedir. Metinde ilk hecede /j/ ünlüsü gösterilmemiştir. /v/ ünsüzü ise /u/ ile karışlanmıştır. Kelime başdaki kol kelimesinde olduğu gibi /h/-/k/ karşılıklı söz konusudur. Yine kol kelimesinde olduğu gibi /l/ sesi ikiz ünsüz olarak gösterilmiştir.

12. Kopff - Bofs (nyç /pu /) •ba•

Strahlenberg tarafından Alın Kopff •ba• kelimesine karşılık olarak Bo s biçiminin modern Çuvaçadaki ekli nyç /pu / eklindedir. Kelime baş ünsüzünün tonlu olarak gösterilmesi yarıdır. Zira, bir kelimesinin karşılığında verilen Pär biçiminde söz konusu ünsüz da olarak kaydedilmiştir. Kelimenin ünlüsünün /o/ olarak gösterilmesi, informantın Viryal Çuva ş olduğunu açıkça göstermektedir.

13. Nose- Sumfa (cämca /s msa/) •burun•

Modern Çuvaçada burun kelimesi cämca /s msa/ eklindedir. Strahlenberg, ilk hecedeki /u/ karşılıklı bir yana, bu kelimeyi oldukça bağırsız bir ekilde kaydetmiştir.

14. Haar - Ssys (çyç / ü /) •saç•

Modern Çuva Türkçesinde saç kelimesi çyç / ü / eklindedir. Kelime başında /ss/ ekindeki bir yazış ilginçtir. Keza, kelime başında (ve sonunda) ünsüz /d/ dir. Kelimedeki [y] i areti /ü/ sesini yansıtmaktan uzaktır.

15. Tag - Kann (кун /kun/) •gün•

Modern Çuva Türkçesinde gün kelimesi /kun/ eklindedir. Strahlenberg, kelimenin ünlüsünü dar-yuvarlak /u/ yerine düz-gahiile

göstermitir. Ayrıca kelimenin sonunda /n/ ünsüzü de ikiz olarak kaydedilmiştir.

16. Nacht - Kafpola[t] •gece•

Strahlenberg'in listesinde Altmacht •gece• kelimesinin karşılık olarak Kafpola[t] kelimesi yer almıştır. Oysa Çuva Türkçesinde gece kelimesi ç /ır/ eklindedir. Strahlenberg'in gösterdiği u Kafpola[t] (Standart Çuva Türkçesinde kaç пулатъ /ka pulat•/) yapıldığı TT•ye harfi harfine aktarılmış ama oluyor (< kaç •ak am• pol•ol• -at' (imdiki-geni zaman eki teklik 3. ki) eklindedir.

A marin'in sözlüğünde, Strahlenberg'in kaydına yakışır пултти, полтти /ka pultti, poltti/ eklinde bir kullanım yer almasına rağmen, • : alaca karanlık anlamıştı tamaktadır (An. VI: 144). Yapılmış taramalarda gece anlamında böyle bir kayıt tespit olunamamış derleyicinin bu kaydışın yanlı u söylenebilir.

Yukarıdaki deklendirmemizin yanlı sıra, mevcut kayıştaki •ol• fiilinin ünlüsünün /o/ eklinde olmasışın Viryal z• özelli i oldu unu belirtmeliyiz.

17. Fuß - Ohra (ypa /ura/) •ayak•

Modern Çuvaçada ayak kelimesi ypa /ura/ eklindedir. Listede kelime, Viryal diyalektine uygun olarak /o/ ile gösterilmiştir. Kelime baş ünlüsünden sonra gereksiz bir /h/ sesi eklense de bu kelime aralı abir ekilde kaydedildi ini söylemeliyiz.

18. Bart - Sokula (cyxal /sıal/) •sakal•

Strahlenberg'in kaydetti i sokulakelimesi modern Çuva Türkçesinde ! /sıal/ eklindedir. Burada sondaki ünlünün fazladan yazıldı ş görülmektedir. kinci hecedeki ünlünün dar-yuvarlak olarak gösterilmesi de yanlıştır. İlk hecedeki /o/ ~ /u/ tercihi yuvarlaklık bakımından kabul edilebilir bir nitelik göstermektedir.

19. Brust - Kokru (kākāp /k r/) •gö üs•

Çuva Türkçesinde gö üs kelimesi kākāp /k r/ eklindedir. A marin sözlü ünde bu eklin yanlı sıra /k k r/ eklinde bir biçim daha kaydedilmiştir (A m. VII: 108). Listede mekanlamışnda gösterilen kokru

⁹ Elimizdeki nüshada baskı net çıkmıştı. Listede kelime Kafpola eklindedir. Biz bu ibareyi (Sergeyev 2004: 4) ve Petrov•a (1978: 49) dayanarak Kafpola[t] de düzelttik.

Strahlenberg vdk Çuva ça Kelime Listesi

kelimesi hemen hemen **kokru** ile aynı ses dizimine sahiptir. O başlık altında gösterilen **kr / biçimi** Strahlenberg'in kaydış açışklayış niteliktedir. Muhtemelen kelimenin **kr / biçimi** kullanışmdan **derken / kr / biçimi** kullanışmı sürdürtür.

20. Arm - **Koll** (хул /hul/) •kol•

Modern Çuva Türkçesinde kol kelimesi хул /hul/ eklindedir. Kelimenin ünlüsü Viryal diyalektine göre /o/ eklindedir. Ancak kelime başında ünsüzün **h / yerine /k/ (ya da k/)** ile kaydedilmesi ilginçtir. Kelimenin sonunda **/l/ ünsüzünün** ikiz olarak gösterilmesi de bir **yaktır**.

21. Herz - **Giera** (чĕре /çire/) •yürek, kalp•

Modern Çuva Türkçesinde yürek, kalp kelimesi чĕре /çire/ eklindedir. Strahlenberg tarafından verilen **kağıra** eklindedir. [g] harfinin kelime başında transkripsiyon **eri** olarak /c/ sesini karışlayabildi i bilinmekle beraber söz konusu ünsüzün tonlu olarak gösterilmesi **yanlıktır**. Zira Çuva Türkçesinde kelime başında tonlu ünsüz bulunmamaktadır. Yine kelimenin ilk ünlüsünün /ie/ ünlü çifti ile gösterilmesi ilginçtir. Bir Türk dili olmasđ nedeniyle artlık-önlük uyumu kuralına sahip Çuva Türkçesinde, bu kelimenin son ünlüsünün /a/ ile gösterilmesi de bir **yanlık** olarak kaydedilmelidir.

22. Aug - **Köes** (күç /ku /) •göz•

Modern Çuva Türkçesinde göz kelimesi күç /ku / eklindedir. Listede kelimenin ünlüsü **yanlı olarak /öe/ ünlü çifti** ile karışlanmaktadır. Kaldı ki, bu sahada ekin ünlüsü art ünlüdür. Kelime sonundaki /s/ harfi, kelimenin aslında olan /sesini karışlamaktan uzaktır.

23. Mund - **Suas** (çăvap / var/) •a şz•

Modern Çuva Türkçesinde **a şz** kelimesi **çăvap / var/** eklindedir. Strahlenberg tarafından gösterilen **kaşka** kaydış, Çuva çanış karakteristik /r/ tercihinin tersine bir veridir. Bilindi i üzere, Genel Türkçe /z/li kelimeler, Çuva Türkçesinde /r/li olmaktadır: (Çuvırh ~ GT kış; Çuvır ~ GT kaz f gibi.) Kelime başındaki s iareti // fonemini karışlamaktan uzaktır.

24. Ziurd (çырт / urt/) •bina, yapı•

Modern Çuva Türkçesinde, **TT•deki** bina, yapı anlamındaki kelime **чырт / urt/** eklindedir. Bu kelime, **GT•deki** **tyurt** kelimesi ile denktir. **ET•deki**

¹⁰ Bu kullanışmlar diyalektal biçimler olmalıdır.

kelime baş /y/ ünlüsünün Çuva Türkçesinde //¹¹ ile denketi i bilinmektedir. Strahlenberg kelime listesinde modern Çuva Türkçesinde // sesi ile balayan di er bir kelime **Sithy** (çиччĕ / iççi/) •yedi• /s/ ile gösterilirken, aynı sese sahip **ipt** kelimesinin /z/ ile gösterilmesi bir yanlışlıktır.

25. Karuhoc (кaнтăк /kandk/) •pencere•

Strahlenberg, listesinde yer alan bir **di** kelime •pencere• anlamındaki **karuhoc** kelimesidir. Modern Çuva Türkçesinde bu anlamda iki kelime i lek olarak kullanılm alanında görülmektedir. **чĕре** /çürece/, **кaнтăк** /kandk/. **kandk** kelimesinin pencere anlamı cam anlamı ş n yanında ikincildir. Bu iki kelimenin yanı ş sra Çuva Türkçesinin söz varlığında oldukça seyrek kullanılan bir kelime daha vardır **кaнтăк** /kandk/. Cam anlamı kelimenin temel anlamı **di**. Petrov'a göre, Strahlenberg'in müsveddelerinde **karuhoc** kullanılır (1978: 49). Bu görü e göre, **karuhoc** kaydış kar nd k biçiminden alınmıştır.

26. Sack (/să/) •oturak, bank•

Strahlenberg'in kaydetti **sack** biçimi modern Çuva Türkçesinde de **sak** /să/ eklindedir. Derleyici bu kelimeyi oldukça **baş** bir ekilde kaydettir.

27. Sokru¹² (çăкăр / r/) •ekmek•

Modern Çuva Türkçesinde **ekmek** anlamındaki kelime **çăкăр** / r/ eklindedir. A marin sözlünde, bu eklin yanı ş sra **çăкăр** / k r/ **çăкăр** / k r / kayıtları da bulunmaktadır (AXIII: 14, 16). Strahlenberg'in verdi biçim A marin'in kaydetti **çăкăр** / k r / biçimiyle denk gelmektedir. Kelime baş ünlüsü //nin burada /s/ ile gösterildiği görülmektedir.

28. Tora (турă /tur /) •tanrı•

Strahlenberg'in **tora** eklinde kaydetti kelime modern Çuva Türkçesinde /tur/ eklindedir. Kelimenin ilk ünlüsünden anlaşı ş üzere

¹¹ Bu ses Kiril alfabesinde (ç) ile gösterilmektedir. Çuva üzerine yapılan **çalış**larda bu harfin palatal bir /s/ ya da /y/ karışladış ileri sürülerek, **sşrasşyl**, ve **ş**/ eklinde latinize edildi i görülmektedir.

¹² Pavlov'un **sokru** eklindedir.

¹³ A marin bu madde bāna Rusça tercümesini yazdıktan sonra Latin harfleri kışaltması koymu, daha sonra cümle örneği vermi tir. Ancak eserinin kışaltmalar bölümünde bu kışaltmanın açıklaması ne yazık ki gösterilmemi

Strahlenberg vġk uva a Kelime Listesi

kelime Viryal a zř karakterlidir. Kelimenin sonunda dar-genŭnlŭ karřkřlřř haricinde bārřlř bir kayřt oldu sŭylenabilir.

Sonuç

Strahlenberg'in kaydettii 28 kelime uva adř ile bilinen ilk dil kaydřdřr. Strahlenberg, listesini hazřrlarken aya Tŭrk dili grubu içerisinde deerlendirmi tir. Bu tespit, ařnřn bilim dŭzeyine gŭre oldukça bŭyŭk bir keiftir. Runik harfli Tŭrk yazřtlarřnřn ka unvanřna sahip Strahlenberg, •uvaTŭrkesinin kaifi• unvanřnř da hak etmektedir.

Listede gŭsterilen dil kayřtlarřndan ikisi harigee• ve •sekiz• kelimelerinin karřlřklarř) modern sŭz vařlřbakřmřndan da kayřtlardřr. Her ne kadar kayřtlarřn yazřya geçirilmesinde kimi sorunlar mevcutsa da bu oldukça anlřřlabilir bir durumdur.

Listede verilen kelimelerin fonolojik űzelliklerinden bu kelimelerin Viryal (Turi ... Yukarř) ařna ait olduklarř, dolayřřıyla ilk uvadi malzemesinin de bu ařla yazřya geirildisonucu řkmaktadřr.

Listede gŭsterilen uva kelimeleerin, dier dillere křyasla daha az ve dŭzensiz olmasř, Strahlenberg'in bu kelimeleri dŭyolŭnda kaydettii dŭ űncesine varmamřza yol amaktadřr. Sŭz konusu kelimelerin Viryal a temelinde olmasř bu fikrimizi gŭclendirmektedir. Nitekim Kazan-Nijniy Novgorod - Moskova kara ve nehir yolu hattř űzerindeayan uva Tŭrkleri Viryal uvalarřdřr.

Tŭrkoloji ařřndan son derece űnemli olan bu kelime listesinin Yakutça ve Sibiryա Tatarcař bŭlŭmlerinin konunun uzmanlarřnca de erlendirilmesi alana oldukça űnemli bir katř olacaktřr. Bu amaçla, listenin Çuvaça dřřndaki křsmř, Almanca maddelerin Tŭrkiye Tŭrkesine tercŭmesiyle birlikte a řda gŭsterilmitir.

Almanca	Tŭrkiye Tŭrkes	Sibiryա Tatarcař	Yakutça
Eins	bir	Birr	Byrr
Zwey	iki	Icke	Icki
Drey	ű	űt ch	Ut ch
Vier	dűrt	Dort	Tŭrd
Fűnff	be	Be ch	Bies
Sechs	altř	Alte	Alta
Sieben	yedi	Jaddi	Tziette
Acht	sekiz	Sekis	Agis
Neun	dokuz	Dokos	Togus

O uzhan DURMU

Zehen	on	Onn	Unn
Eilf	on bir	Onn-birr	Unn-birr
Zwölf	on iki	Onn-icke	Icki-birr
Zwanzig	yirmi	Girmæ	Tzurbæ
Drei ig	otuz	Otus	Otut
Viertzig	kšrk	Kirck	Turd un
Funfzig	elli	Elle	bie un
Sechzig	altmš	Altmi ch	Alta-unn
Siebenzig	yetmi	Jadmich	Tziette-un
Achtzig	seksen	Sekem	Agit-un
Neunzig	doksan	Tock an	Togus-un
Hundert	yüz	Gius	Sus
Tausend	bin	Ming	Ming
Gott	tanrš	Chudai	Tangara
Himmel	gök	Kuuk	Kuuk
König	kral	Padchay	Irachta
Vater	baba	Atai	Aga
Mutter	anne	Inä	Ynegætæ
Bruder	erkek karde	Inim	Anem
Schwester	kšz karde	Apai	Balta
Weib	kadšn	Chatun	Kathun
Feuer	ate	Ott	Oth
Wasser	su	S u	U
Erde	yer(yüzü)	Dgirr	Sirr
Berg	da	Tau . Tag	Bulguniach
Sonne	güne	Kiun . Kuja ch	Kunn
Mond	ay	Ay	Uich
Pferd	at	Ath	Att
Hund	köpek	Ett	üd
Kopff	ba	bach	Bachput
See	göl	Nurr	Baikal
Strohm	nehir, šrmak	Gilga	Urus
Wind	yel, rüzgar	-----	Töll
Nase	burun	Burunn	Muhrun
Haar	saç	T iat ch	A s
Tag	gün, gündüz	Kiunn	Kiün
Nacht	gece	Tün	Tün
Felsen	kaya	Kaya	Tas-Kaya
Eisen	demir	Temir	Timir
Sitber	gümü	Kumi s	Kumi ch
Gold	altšn	Altyn	Altan
Wolff	kurt	Buru	Bärä

Strahlenberg vĕk Œuva Œa Kelime Listesi

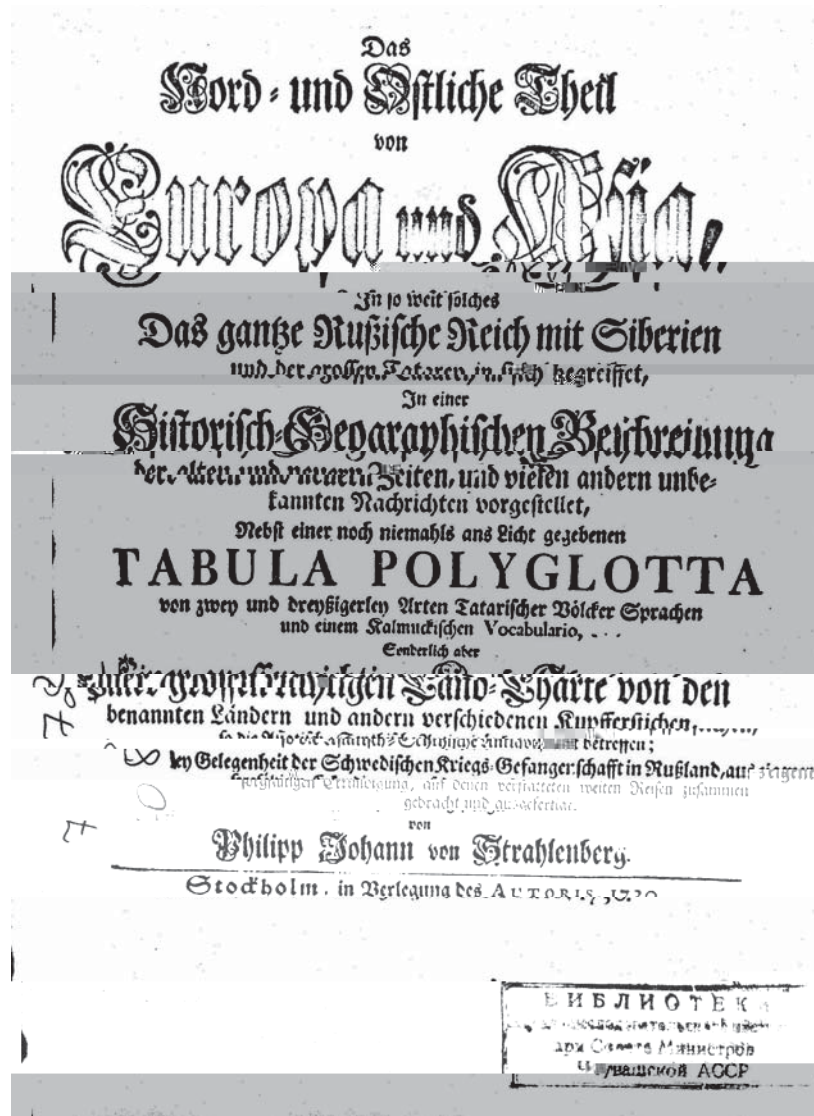
Pfeil	ok	Ock	Ock
Pflitz-Bogen	yay	-----	Zaa
Roth	křmřzř, křzřl	Cheell	ki ill
Grün	ye il	Jächill	Kiok
Schwartz	kara	Cara	Cara
Hütte	baraka	-----	Balagan
Mägdchen	křz	Ki s	Ki s
Mensch	ki i	K u	Ircki
Fu	ayak	Ayak	-----

KAYNAKCA:

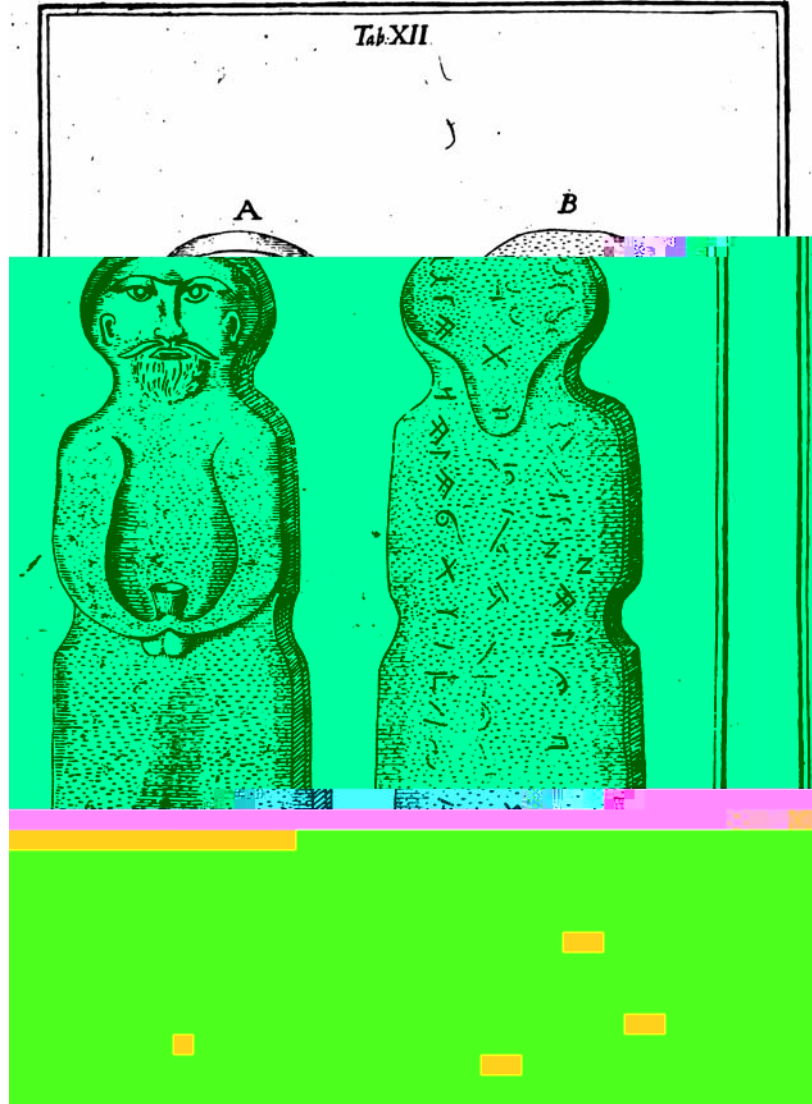
Ařm. AřMARIN, N. İ. (1994-2000) Slovar• Œuvasaogo Yazaka ...vŒ Smahřen Křnegi (17 cilt), Œeboksaarř, 2. Basakř.

EREN, Hasan (1998) Türklük Bilimi Sözlüü: I. Yabancı Türkologlar, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GALKIN, . S. (1964)

Resim 1: J. von Strahlenbeg'in Ünlü Eserin'in Kapa ş

Resim 2: Eserdeki Runik Harfli Bir izim rne